

ANNA KOŚCIÓŁEK

Uniwersytet Rzeszowski

INFORMATYZACJA CZYNNOŚCI DOWODOWYCH W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

WPROWADZENIE

Dynamiczny rozwój oraz postępujące rozpowszechnianie nowoczesnych rozwiązań technologicznych widoczne są współcześnie w niemal każdej sferze działalności ludzkiej. Procesy komputeryzacji oraz informatyzacji towarzyszą obecnie – zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej – coraz większemu spektrum czynności, stanowiących konsekwencję masowego wręcz charakteru generowanych przez ludzkość informacji, ogromnego zapotrzebowania na nie oraz masowego ich wykorzystywania. Procesy związane z przetwarzaniem informacji, wymagające m.in. zbierania, utrwalania, opracowywania, zmieniania, udostępniania czy usuwania danych nieodrodnie towarzyszą również funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości, a postępowanie cywilne nie stanowi w tym względzie żadnego wyjątku. Z uwagi na powyższe, oczywistym obecnie rozwiązaniem wydaje się zastosowanie w sądownictwie nowoczesnych mechanizmów umożliwiających dokonywanie działań związanych z przetwarzaniem informacji, stanowiących konsekwencję połączenia rozwiązań informatycznych i komunikacyjnych.

Wyrazem urzeczywistnienia wspomnianej powyżej tendencji jest m.in. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹, wprowadzająca choćby możliwość przeprowadzenia tzw. dowodu na odległość. Pojawiła się tym samym pożądana z punktu widzenia usprawnienia postępowania dowodowego możliwość wykorzystania nowoczesnych rozwiązań technicznych w związku z podejmowanymi w trakcie tego postępowania czynnościami, mającymi zapewnić prawidłowe – czyli odpowiadające rzeczywistości – stanowi faktycznemu – rozstrzygnięcie rozpoznawanej sprawy cywilnej². Będące wyrazem uwzględnienia

¹ Dz.U. Nr 234, poz. 1571.

² M. Czepelak, P. Mostowik, *Opinia dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw*, opinia dostępna na stronie <http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/949.htm>.

postępu technicznego³, wprowadzenie do postępowania cywilnego możliwości przeprowadzania czynności dowodowych przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających dokonanie ich na odległość nastąpiło poprzez uzupełnienie treści art. 235 k.p.c. § 2 i 3. Zmiana nadała art. 235 następujące brzmienie: „§ 1. Postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym, chyba że sprzeciwia się temu charakter dowodu albo wzgląd na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. W takich wypadkach sąd orzekający zleci przeprowadzenie dowodu jednemu ze swych członków (sędzia wyznaczony) albo innemu sądowi (sąd wezwany). § 2. Jeżeli charakter dowodu się temu nie sprzeciwia, sąd orzekający może postanowić, że jego przeprowadzenie nastąpi przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość. Sąd orzekający przeprowadza dowód w obecności sądu wezwanego lub referendarza sądowego w tym sądzie. § 3. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, rodzaje urządzeń i środków technicznych umożliwiających przeprowadzenie dowodu na odległość, sposób korzystania z tego rodzaju urządzeń i środków, jak również sposób przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów dokonanych podczas jego przeprowadzenia, mając na względzie konieczność właściwego zabezpieczenia utrwalonego obrazu lub dźwięku przed utratą dowodu, jego zniekształceniem lub nieuprawnionym ujawnieniem”. Przyjęte w powyższym brzmieniu zmiany wejdą w życie po upływie sześciu miesięcy od dnia ogłoszenia, czyli dnia 1 lipca 2009 r.

W ramach niniejszych rozważań podkreślenia wymaga fakt, że przedstawiona powyżej zmiana cywilnego prawa procesowego, zmierzająca w kierunku uwzględnienia nowoczesnych rozwiązań technicznych w postępowaniu cywilnym, nie jest pierwszym tego rodzaju rozwiązaniem. Pierwsza próba modernizacji przeprowadzanych w ramach postępowania cywilnego czynności związanych z przetwarzaniem informacji, obejmująca problematykę informatyzacji wnoszonych w postępowaniu cywilnym pism procesowych (art. 125 § 2 k.p.c.), okazała się niepowodzeniem i nadal pozostaje jedynie w sferze teorii⁴. Bezskuteczność innowacyjnych w omawianym kontekście rozwiązań skłania do rozważań nad zaproponowanym przez ustawodawcę kształtem kolejnych „elektronicznych” regulacji.

³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw, druk sejmowy VI kadencja nr 949.

⁴ Por. m.in.: A. Drzazga, *Inicjowanie postępowania cywilnego za pomocą Internetu*, „Elektroniczny Biuletyn Naukowy Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej” 2007, nr 4, s. 2 n.; J. Gołaczyński, *Elektroniczne czynności procesowe*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 4, dodatek „Prawo Mediów Elektronicznych”, s. 3; Ł. Goździaszek, *Elektroniczna rewolucja w postępowaniu cywilnym*, „Jurysta” 2009, nr 1, s. 12.

ROZWIĄZANIA TECHNICZNE WŁAŚCIWE DLA CZYNNOŚCI DOWODOWYCH PRZEPROWADZANYCH NA ODLEGŁOŚĆ

Punktem wyjścia dla analizy elektronicznych czynności dowodowych przeprowadzanych na odległość powinna być kwestia wyboru odpowiednich środków technicznych, umożliwiających zachowanie łączności pomiędzy dokonującym czynności sądem orzekającym a źródłem dowodu (stroną, świadkiem, biegłym). Zadanie określenia rodzaju urządzeń i środków technicznych umożliwiających przeprowadzenie dowodu na odległość oraz sposobu korzystania z tego rodzaju urządzeń i środków powierzone zostało ministrowi sprawiedliwości. Z uwagi na fakt, że rozporządzenie mające regulować wspomniane powyżej kwestie nie zostało jeszcze przygotowane, zaprezentowane w dalszej kolejności uwagi poruszające problematykę właściwych dla elektronicznych czynności dowodowych rozwiązań technicznych traktować należy jedynie w charakterze postulatów.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że wybór usługi właściwej dla czynności dowodowych przeprowadzanych na odległość ograniczony jest koniecznością zachowania postulatu bezpośredniego zapoznawania się przez sąd orzekający z materiałem dowodowym. Nie ulega bowiem wątpliwości, że zastosowanie w postępowaniu cywilnym nowoczesnych rozwiązań technicznych, stwarzających możliwość dokonywania czynności dowodowych na odległość, stanowić będzie realizację postulatu bezpośredniego zapoznawania się przez sąd orzekający z materiałem dowodowym, składającym się na podstawę orzekania. Inne ukształtowanie charakteru instytucji dowodu na odległość wydaje się zupełnie nieuzasadnione z uwagi na fakt, że aktualny stan rozwoju technologicznego umożliwia zastosowanie rozwiązań zapewniających zachowanie bezpośredniej styczności pomiędzy sądem orzekającym a materiałem dowodowym w wielu przypadkach, w których do tej pory konieczne było korzystanie z wyjątków od zasady bezpośredniości. Z uwagi na powyższe wnioski, wybór odpowiednich rozwiązań technicznych, zapewniających możliwość przeprowadzenia czynności dowodowej na odległość, sprowadza się wyłącznie do tych rozwiązań, które zapewniają co najmniej ustną formę zapoznawania się sądu z materiałem dowodowym⁵. Analogicznie do rozwiązań funkcjonujących w postępowaniu karnym, przyjąć można, że realizacja powyższego założenia nastąpić może zarówno za pośrednictwem usług umożliwiających równoległą transmisję obrazu oraz dźwięku (np. wideokonferencja), jak i poprzez takie usługi, które pozwalają jedynie na przekaz dźwięku (np. urządzenia przeznaczone do przekazu typu VoIP – *Voice over Internet Protocol*)⁶.

⁵ Por. H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, D. Krupa, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1999, s. 60.

⁶ A. Lach, *Przesłuchanie na odległość w postępowaniu karnym*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 12, s. 81.

Analiza powyższych rozwiązań technicznych przez pryzmat stopnia realizacji zasady bezpośredniości prowadzi do wniosku uznającego wideokonferencję za środek najbardziej odpowiadający potrzebom elektronicznych czynności dowodowych przeprowadzanych na odległość. Usługa wideokonferencji sprowadza się do audiowizualnego połączenia telekomunikacyjnego, umożliwiającego zsynchronizowany i jednoczesny przekaz w czasie rzeczywistym ruchomego obrazu, głosu i danych pomiędzy użytkownikami lub grupami użytkowników znajdującymi się w różnych miejscach⁷. Istota wideokonferencji umożliwia zatem najpełniejsze – gdyż oparte na współpracy wszystkich przeznaczonych do postrzegania zmysłów, a w szczególności wzroku – zachowanie bezpośredniej styczności pomiędzy sądem orzekającym a źródłem dowodu (np. stroną, świadkiem, biegłym czy dowodem rzeczowym) wszędzie tam, gdzie tradycyjne przeprowadzenie czynności dowodowej jest utrudnione z uwagi na poważne niedogodności wiążące się z bezpośrednią obecnością źródła dowodu w siedzibie sądu orzekającego. Wspomniana osobista styczność, mająca duże znaczenie dla pełnej i kompleksowej oceny materiału dowodowego, uzyskiwanego w konsekwencji przeprowadzenia czynności dowodowej, podlega ograniczeniom w związku z rozwiązaniami technicznymi, umożliwiającymi jedynie przekaz dźwiękowy. W przypadku zastosowania takich rozwiązań sąd orzekający pozbawiony zostaje bowiem możliwości dokonywania spostrzeżeń wzrokowych, a to właśnie wzrok jest tym zmysłem, który odgrywa najbardziej doniosłe znaczenie w procesie postrzegania⁸. Powyższe ograniczenia nie powinny oczywiście prowadzić do eliminacji możliwości dokonywania czynności dowodowych przy wykorzystaniu rozwiązań typu przekaz telefoniczny (zarówno przekaz zapewniany przez telefon tradycyjny, jak również przekaz internetowy typu VoIP), gdyż spostrzeżenia wzrokowe (np. obserwacja mimiki, gestów, sposobu wypowiedania się) nie zawsze są konieczne dla odpowiedniej weryfikacji materiału dowodowego (np. przyjęcie obiektywnej i rzetelnej z istoty opinii biegłego)⁹.

PRZESŁANKI WARUNKUJĄCE MOŻLIWOŚĆ ZASTOSOWANIA CZYNNOŚCI DOWODOWYCH PRZEPROWADZANYCH NA ODLEGŁOŚĆ

Przyjęcie w postępowaniu cywilnym możliwości przeprowadzenia czynności dowodowych na odległość, przy wykorzystaniu nowoczesnych rozwiązań technicznych, wymaga wystąpienia szczegółowych warunków, przesadzających o dopuszczalności skutecznego podjęcia tych czynności. Stosownie do brzmienia przyjętej

⁷ A. Urbanek, *Systemy wideokonferencyjne IP*, „Net World” 2002, nr 2, s. 17.

⁸ E. Gruz, *Ocena wiarygodności świadków w procesie karnym. Problematyka kryminalistyczna*, Kraków 2003, s. 57 n.

⁹ A. Lach, *op. cit.*, s. 81–82.

regulacji, sąd orzekający może postanowić, że przeprowadzenie czynności dowodowej nastąpi przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość, jeżeli charakter dowodu się temu nie sprzeciwia.

Analiza zmienionego brzmienia art. 235 k.p.c. – który, określając podstawy skutecznego zastosowania czynności dowodowej przeprowadzanej na odległość, posługuje się sformułowaniem „sąd orzekający może postanowić” – w pierwszej kolejności prowadzi do wniosku, zgodnie z którym możliwość przeprowadzenia takiej czynności w postępowaniu cywilnym, analogicznie jak w przypadku dopuszczenia każdego innego dowodu, uzależniona została od wydania przez sąd orzekający postanowienia dowodowego w tym przedmiocie. Wydaje się, że – stosownie do ogólnych zasad przyjętych w postępowaniu dowodowym – sąd powinien mieć możliwość wydania postanowienia w przedmiocie dopuszczenia czynności dowodowej na odległość zarówno z urzędu, jak również na wniosek. Realizacja możliwości wydania wspomnianego postanowienia z urzędu uzależniona jest od wyłącznej inicjatywy sądu i nie została powiązana z obowiązkiem uprzedniego uzyskania akceptacji stron, względnie uczestników postępowania¹⁰. Rozwiązanie takie ocenić należy pozytywnie, gdyż przyjęcie odmiennej regulacji mogłoby – wobec występujących niekiedy trudności osiągnięcia zgody stron lub uczestników postępowania nawet w kwestiach procesowych – ograniczyć zastosowanie proponowanego rozwiązania jedynie do nielicznych przypadków¹¹. Od wydanego przez sąd postanowienia w przedmiocie dopuszczenia czynności dowodowej na odległość – tak jak w przypadku innych postanowień dowodowych – nie będzie przysługiwał środek odwoławczy, co również zasługuje na pozytywną ocenę. Niezaskarżalność postanowienia dowodowego nie będzie oczywiście oznaczać niemożności przeprowadzenia kontroli tego postanowienia w postępowaniu apelacyjnym, w którym na wniosek rozpoznaniu podlegają również te postanowienia sądu pierwszej instancji, które nie podlegają zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy (art. 380 k.p.c.). Wydaje się, że powyższa dopuszczalność kontroli postanowienia dowodowego w przedmiocie dopuszczenia czynności dowodowej na odległość będzie szczególnie istotna w przypadkach, w których na skutek niemożliwości posłużenia się istniejącymi urządzeniami technicznymi w celu przeprowadzenia odpowiedniej czynności dowodowej, doszło do niewykorzystania środka dowodowego, który w inny sposób był niedostępny¹².

¹⁰ Rozwiązanie takie przyjęto w niemieckiej procedurze cywilnej. Zgodnie z ust. 2 § 128 niemieckiej Zivilprozessordnung (ZPO): „Za zgodą stron sąd może zezwolić na to, aby świadek, rzeczoznawca lub jedna ze stron podczas składania zeznań znajdowała się w innym miejscu. Składanie zeznań musi w tym przypadku być jednocześnie transmitowane do sali, w której odbywa się posiedzenie” (tłumaczenie własne). Tekst ustawy w języku niemieckim dostępny na stronie <http://dejure.org/gesetze/ZPO>.

¹¹ M. Muliński, M. Krakowiak, *Przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3, s. 68.

¹² *Ibidem*.

Wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego regulacje uzależniły wydanie postanowienia w przedmiocie dopuszczenia czynności dowodowej przeprowadzanej na odległość od jednej tylko przesłanki. Zgodnie z § 2 art. 235 k.p.c. sąd orzekający może postanowić, że przeprowadzenie dowodu nastąpi przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość, jeżeli tylko charakter dowodu się temu nie sprzeciwia. Decydując się na ostateczny kształt omawianych regulacji, nie wzięto tym samym pod uwagę pojawiających się w doktrynie propozycji, wskazujących na pożądane brzmienie przepisu regulującego czynności dowodowe na odległość¹³. Wspomniane powyżej propozycje opierały się na założeniu, zgodnie z którym czynność dowodowa przeprowadzana na odległość ujmowana była w postaci mechanizmu mającego zapobiegać stosowaniu w postępowaniu dowodowym wyjątków od zasady bezpośredniości. Czynność taka projektowana była bowiem w charakterze elektronicznej alternatywy dla czynności dowodowej przeprowadzanej przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany. Z uwagi na powyższe, katalog ustawowych przesłanek, warunkujących dopuszczalność takiej czynności, skonstruować można było na zasadzie analogii do rozwiązania przyjętego w art. 235 k.p.c. w jego jeszcze obecnym brzmieniu, które w prosty sposób dostosować można było do możliwości przeprowadzania czynności dowodowych na odległość. Podtrzymując założenie alternatywnego charakteru czynności dowodowych przeprowadzanych na odległość, wystarczającym zabiegiem wydawało się dodanie w treści powołanego przepisu *in fine* odpowiednio sformułowanej alternatywy. Treść przepisu mogłaby brzmieć zatem następująco: „Postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym, chyba że sprzeciwia się temu charakter dowodu albo wzgląd na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. W takich wypadkach sąd orzekający zleci przeprowadzenie dowodu jednemu ze swych członków (sędzieu wyznaczony) albo innemu sądowi (sąd wezwany) lub przeprowadzi dowód przy użyciu rozwiązań technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość”. Przeprowadzenie czynności dowodowej na odległość mogłoby zatem mieć miejsce – analogicznie jak w przypadku czynności dowodowych przeprowadzanych obecnie przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany – jeżeli przeprowadzeniu czynności dowodowej w sposób tradycyjny sprzeciwiałby się charakter dowodu bądź wzgląd na poważne

¹³ Por. J. Gołaczyński, M. Leśniak, B. Pabin, *Doręczenie, protokół i przesłuchanie elektroniczne w postępowaniu cywilnym – postulaty de lege ferenda*, „Elektroniczny Biuletyn Naukowy Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej” 2007, nr 3, s. 12; A. Zalesińska, *Przesłuchanie na odległość w Polsce – postulaty de lege lata i de lege ferenda na tle konstrukcji prawnych przyjętych w innych krajach*, „Elektroniczny Biuletyn Naukowy Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej” 2007, nr 2, s. 9.

niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. Przyjęte przez ustawę z dnia 5 grudnia 2008 r. sformułowanie wydaje się rozszerzać katalog sytuacji, w których dopuszczalne będzie zastosowanie czynności dowodowej na odległość. Należy jednak pamiętać, że w praktyce o przeprowadzeniu czynności dowodowej przy wykorzystaniu rozwiązań technicznych, umożliwiających komunikację na odległość, najczęściej decydują względy ekonomii procesowej (a więc dążenie do eliminowania przewlekłości czynności procesowych), czynniki o charakterze finansowym (czyli koszty przeprowadzania czynności procesowych), jak również okoliczności faktyczne (np. choroba, kalectwo, podeszły wiek)¹⁴. Powyższe czynniki mieszczą się w ogólnej przesłance charakteru dowodu albo względu na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. Rezygnacja ze wspomnianych przesłanek w zaproponowanym przez nowelizację brzmieniu art. 235 § 2 k.p.c. w praktyce rodzić może niebezpieczeństwo nadmiernej dowolności w zakresie wydawania postanowień w przedmiocie dopuszczenia czynności dowodowej na odległość. Teoretycznie bowiem dopuszczenie dowodu elektronicznego nowe regulacje uzależniają od dowolnego uznania sądu, gdy tylko nie będzie się temu sprzeciwiał charakter dowodu. Pomimo ogólnego charakteru przyjętego brzmienia art. 235 § 2 wydaje się jednak, że sąd – podejmując decyzję o zastosowaniu omawianego rozwiązania – powinien za każdym razem wszechstronnie rozważyć jego celowość, biorąc pod uwagę okoliczności danej sprawy, a w szczególności obiektywną możliwość przeprowadzenia dowodu w siedzibie sądu orzekającego, jak również relacje zachodzące pomiędzy taką możliwością a ekonomią oraz kosztami postępowania¹⁵.

Z uwagi na powyższe rozważania, zaproponowane brzmienie regulacji odnoszących się do możliwości przeprowadzenia elektronicznej czynności dowodowej na odległość uznać należy za nadmiernie ogólnikowe. Podkreślić warto, że nic nie stało na przeszkodzie doprecyzowania przesłanek przesadzających o możliwości przeprowadzenia czynności dowodowej na odległość, jako że nikt nie postulował konstruowania w ramach projektowanej regulacji problematycznego i skomplikowanego katalogu odpowiednich, szczegółowych okoliczności, uzasadniających dopuszczalność przeprowadzenia konkretnych czynności dowodowych, nadmiernie ograniczającego możliwość zastosowania wprowadzanej instytucji. Wydaje się, że wspomniane doprecyzowanie przesłanek przełożyłoby się na pożądane w praktyce dookreślenie istoty elektronicznych czynności dowodowych przeprowadzanych na odległość przy jednoczesnym zachowaniu ogólnego charakteru regulacji, do którego zdaje się dążyć ustawodawca, projektując treść art. 235 k.p.c.

¹⁴ P. Wiliński, *Przesłuchanie świadka na odległość*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 6, s. 18–19.

¹⁵ M. Muliński, M. Krakowiak, *op. cit.*, s. 68.

RODZAJE CZYNNOŚCI DOWODOWYCH PRZEPROWADZANYCH NA ODLEGŁOŚĆ

Wprowadzenie możliwości wykorzystania nowoczesnych technologii w kontekście dokonywania czynności dowodowych w postępowaniu cywilnym nie jest rozwiązaniem innowacyjnym w polskim systemie prawnym, gdyż analogiczne rozwiązanie przyjęto już na gruncie procedury karnej¹⁶. Z dniem 1 lipca 2003 r. możliwe stało się bowiem przeprowadzenie przesłuchania przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość (art. 177 § 1a k.p.k.¹⁷). Wprowadzone przez ustawę z dnia 5 grudnia 2008 r. zmiany w przedstawionej powyżej postaci wykroczyły jednak poza ramy rozwiązań właściwych dla polskiej procedury karnej. Nie ulega bowiem wątpliwości, że rozwiązanie przyjęte w kodeksie postępowania cywilnego ma szerszy zakres zastosowania niż analogiczne rozwiązania funkcjonujące na gruncie procesowego prawa karnego. Polski ustawodawca, wprowadzając możliwość wykorzystania urządzeń technicznych, umożliwiających dokonanie czynności procesowej na odległość w ramach ogólnych dla postępowania dowodowego przepisów, jednocześnie wskazał na brak ograniczenia takiego zastosowania jedynie do konkretnego środka dowodowego. Wspomniana regulacja przekłada się tym samym na możliwość przeprowadzenia na odległość każdego dowodu w każdym postępowaniu cywilnym. W związku z powyższym, rozwiązanie przyjęte w kodeksie postępowania cywilnego oceniane jest jako znacznie bardziej nowatorskie niż analogiczne rozwiązania funkcjonujące już na gruncie polskiego systemu prawnego¹⁸.

Pomimo nieograniczonego przedmiotowo zakresu zastosowań instytucji dowodu elektronicznego w postępowaniu cywilnym, analiza zmierzająca do wyróżnienia poszczególnych kategorii czynności dowodowych, których przeprowadzenie może oprzeć się na zastosowaniu nowoczesnych rozwiązań technicznych jednoznacznie wskazuje, że przydatność omawianej instytucji aktualizuje się przede wszystkim w odniesieniu do wskazanych w kodeksie postępowania cywilnego dowodów: z zeznań świadków, z opinii biegłych oraz przesłuchania stron. Wyższość wspomnianych powyżej czynności dowodowych przeprowadzanych przy pomocy rozwiązań technicznych, umożliwiających porozumiewanie się na odległość, nad analogicznymi czynnościami przeprowadzanymi w formie wyjątku od zasady bezpośredniości jest bowiem bezsporna. W przeciwieństwie do przesłuchania przeprowadzanego przy pomocy sądu wezwanego, przesłuchanie na odległość pozwala na szybką reakcję i właściwe dostosowywanie zada-

¹⁶ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155).

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).

¹⁸ Ł. Goździaszek, *op. cit.*, s. 14.

wanych przesłuchiwanemu pytań. Z kolei, przeprowadzający przesłuchanie sąd wezwany związany jest zleceniem przeprowadzenia dowodu, a tym samym ma do dyspozycji jedynie wyraźnie określone w zleceniu czynności, wyczerpująco oznaczone fakty oraz okoliczności podlegające stwierdzeniu¹⁹. Bezpośrednia styczność sądu orzekającego z osobą przesłuchiwaną pozwala ponadto na kompleksowy odbiór otrzymywanych informacji, oparty na współpracy wszystkich przeznaczonych do postrzegania zmysłów, a w szczególności wzroku. Poza werbalnie dostarczonymi przez osobę przesłuchiwaną informacjami istotne znaczenie mają bowiem także informacje na temat różnych aspektów zachowania, reakcji i sposobu wypowiadania się (np. nerwowość, chaotyczność reakcji itp.). Przeprowadzenie przesłuchania przy pomocy sądu wezwanego prowadzi natomiast do zapoznania się z otrzymywanymi informacjami, a więc przygotowanym przez sąd wezwany przekazem treści przeprowadzonej czynności dowodowej.

Bardzo ogólny charakter przyjętych w przedmiocie elektronicznych czynności dowodowych regulacji powoduje, że w odniesieniu do czynności przesłuchania na odległość z pewnością założyć można jedynie dopuszczalność wykorzystania nowoczesnych rozwiązań technicznych. Rzeczywisty kształt elektronicznej postaci tego rodzaju czynności w postępowaniu cywilnym zależny jest bowiem od realizacji ustawowej delegacji spoczywającej na ministrze sprawiedliwości. Już teraz jednak warto rozważyć kilka kwestii, których rozwiązanie przekładać się będzie w praktyce na rzeczywisty kształt przesłuchania elektronicznego.

Zagadnieniem wymagającym rozstrzygnięcia w związku z wprowadzeniem możliwości dokonywania czynności przesłuchania na odległość jest określenie jego podmiotowego zakresu. Precyzyjne wskazanie określonej kategorii podmiotów, które w postępowaniu cywilnym będą mogły zostać przesłuchane przy pomocy nowoczesnych rozwiązań technicznych, wydaje się konieczne. Doświadczenie uzyskane w analogicznej płaszczyźnie na gruncie postępowania karnego wykazuje bowiem, że brak precyzji w omawianym zakresie prowadzić może do poważnych rozbieżności interpretacyjnych²⁰. Wydaje się, że na gruncie postępowania cywilnego nowoczesne technologie powinny znaleźć zastosowanie w takich przypadkach jak: przesłuchanie świadka, strony oraz odebranie opinii biegłego. Nieuzasadnionym byłoby ograniczenie podmiotowego zakresu postulowanego rozwiązania jedynie do jednej ze wspomnianych kategorii, podczas gdy organizacyjno-techniczne aspekty czynności przesłuchania pozostają analogiczne we wszystkich wspomnianych wypadkach. Wydaje się, że ogólny charakter regulacji przewidującej możliwość przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym

¹⁹ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2008, s. 712.

²⁰ W doktrynie pojawiają się rozbieżne opinie w kwestii możliwości objęcia podmiotowym zakresem instytucji przesłuchania na odległość biegłych. Por. m.in. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. P. Hofmańskiego, t. I, Warszawa 2004, s. 741; A. Lach, *op. cit.*, s. 81.

czynności dowodowej na odległość przy jednoczesnym braku szczegółowych uregulowań odnoszących się do konkretnych czynności, w tym do czynności przesłuchania, oznacza, że podmiotowy zakres takiego przesłuchania nie został ograniczony. Biorąc jednak pod uwagę przedstawione powyżej wnioski, należałoby jednoznacznie wskazać krąg podmiotów, względem których zastosować można instytucję przesłuchania na odległość.

Podjęcie decyzji o przeprowadzeniu przesłuchania na odległość wiąże się z jednoczesną koniecznością wskazania miejsca, w którym przesłuchanie ma nastąpić. Konieczne jest zatem określenie kryterium pozwalającego na wyodrębnienie miejsca przesłuchania. Wydaje się, że kryterium to powinno zostać związane z miejscem zamieszkania przesłuchiwanego świadka, strony lub biegłego. Przyjęcie koncepcji sądu właściwego dla miejsca zamieszkania wyeliminuje ewentualne trudności, mogące powstać w związku z identyfikacją przesłuchiwanej osoby²¹. Sądem wyodrębnionym w oparciu o powyższe kryterium może – oczywiście poza polskim sądem – okazać się sąd zagraniczny. Nie powinno stanowić to jednak żadnej przeszkody, gdyż możliwość wykorzystania technik łączności przy przeprowadzaniu dowodów przewidziana została w rozporządzeniu Rady Unii Europejskiej z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie współpracy pomiędzy sądami państw członkowskich w dziedzinie przeprowadzenia dowodów w sprawach cywilnych i handlowych²².

Sąd orzekający zwraca się następnie do określonego w powyższy sposób właściwego sądu z żądaniem udzielenia pomocy w ramach planowanej czynności dowodowej. Użyte w konstrukcji § 2 art. 235 k.p.c. sformułowanie: „sąd orzekający przeprowadza dowód w obecności sądu wezwanego lub referendarza sądowego w tym sądzie” wskazuje na wyłącznie pomocniczą rolę sądu wezwanego, względnie referendarza sądowego. Wydaje się, że wspomniana pomoc sądu wezwanego bądź referendarza sprowadza się według przyjętej regulacji jedynie do przeprowadzenia czynności o charakterze techniczno-organizacyjnym (np. sprawdzenie personaliów osoby przesłuchiwanej, nadzorowanie prawidłowego biegu przesłuchania, zapewnienie osobie przesłuchiwanej swobody wypowiedzi oraz bezpieczeństwa itp.)²³. Rozwiązanie takie jednoznacznie zasługuje na pozytywną ocenę, jako że instytucja elektronicznego przesłuchania przekładać powinna się na możliwość przesłuchania świadka na odległość bezpośrednio przez sam sąd orzekający. W czynności przesłuchania na odległość sąd wezwany występuje zatem w charakterze organu pomocniczego, czuwającego nad prawidłowym przebiegiem czynności. Samo przesłuchanie będzie natomiast przeprowadzane przez skład orzekający, znajdujący się na sali rozpraw w sądzie właściwym do rozpoznania sprawy. Sąd

²¹ J. Gołaczyński, M. Leśniak, B. Pabin, *op. cit.*, s. 11.

²² Por. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. III, Warszawa 2007, s. 811 n.

²³ G. Kopczyński, *Przesłuchanie świadka na odległość w polskim procesie karnym*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji LXXII, Wrocław 2005, s. 225.

orzekający dokonywać będzie wszystkich niezbędnych czynności, składających się na czynność przesłuchania za pośrednictwem rozwiązań technicznych, umożliwiających komunikowanie się na odległość. Wydaje się, że powyższe rozwiązanie jest jedynym rozsądnym i korespondującym z założeniami oraz charakterem czynności przesłuchania na odległość sposobem uregulowania omawianej problematyki. Bezasadnym byłoby bowiem przyjęcie konstrukcji przesłuchania, dokonywanego przy pomocy omawianych rozwiązań technicznych, uwzględniającej korzystanie z instytucji wyznaczonego ze składu orzekającego sędziego, który miałby udać się na miejsce przesłuchania i tam prowadzić przesłuchanie transmitowane dla pozostałych członków składu orzekającego. Równie bezasadne byłoby przeprowadzanie przesłuchania w całości poprzez sąd wezwany przy jednoczesnej biernej postawie sądu orzekającego, sprowadzającej się jedynie do roli widza elektronicznie transmitowanej czynności dowodowej.

Koniecznym warunkiem nawiązania multimedialnej współpracy w zakresie postępowania dowodowego pomiędzy sądem wzywającym a sądem wezwanym jest dysponowanie przez te sądy właściwym sprzętem technicznym. Urządzenia te powinny umożliwiać obustronny kontakt wzrokowy oraz dźwiękowy pomiędzy wszystkimi uprawnionymi do uczestnictwa w czynności osobami zebranymi w siedzibie sądu wezwanego oraz sądu wzywającego. Warto również w ramach wyposażenia technicznego uwzględnić sprzęt pozwalający – w miarę potrzeby – na bieżące okazywanie osobie przesłuchiwanej dokumentów (np. specjalne kamery bądź rzutniki²⁴). Zapewnienie możliwości wykorzystania wspomnianego specjalistycznego sprzętu nie stanowi oczywiście konieczności, gdyż okazanie dokumentów może opierać się na innych formach jego przekazania, zarówno elektronicznych (np. zeskanowanie dokumentu i przesłanie go przy pomocy poczty elektronicznej), jak również tradycyjnych (przesłanie kserokopii dokumentów przy pomocy tradycyjnej poczty). Wykorzystanie postulowanego rozwiązania stanowiłoby jednak niewątpliwie ułatwienie, jak również korzystnie wpływałoby na sprawność przeprowadzanej na odległość czynności dowodowej.

W związku z postulowanym uznaniem sądu rejonowego miejsca zamieszkania osoby przesłuchiwanej za właściwy w kwestii przeprowadzenia przesłuchania na odległość podkreślić należy, że akceptacja tego postulatu prowadzić musi do zapewnienia odpowiedniego wyposażenia technicznego wszystkim polskim sądom rejonowym. Nakłady finansowe oraz czas niezbędny dla wykonania powyższego zadania uzasadniają jego stopniową realizację, która w pierwszej kolejności objąć mogłaby sądy rejonowe mające siedzibę w miastach, w których znajdują się również sądy okręgowe²⁵. Rozwiązanie takie wydaje się i tak bardziej opłacalne niż

²⁴ Wytyczne dla sądów australijskich odnośnie czynności przeprowadzanych w formie wideokonferencji (*Video Conferencing Guidelines*), tekst dostępny na oficjalnej stronie Sądu Najwyższego Tasmanii: http://www.supremecourt.tas.gov.au/about_us/courtroom_technology/video_conferencing_guidelines.

²⁵ A. Zalesińska, *op. cit.*, s. 10.

angażowanie sądu wezwanego lub sędziego wyznaczonego, który w tym czasie powinien rozpoznawać „własne” sprawy²⁶. Docelowo w każdym sądzie rejonowym powinno zostać wydzielone osobne pomieszczenie, przeznaczone do celów przeprowadzania przesłuchań na odległość. Pomieszczenia te powinny zostać przygotowane w taki sposób, aby możliwy był jednoczesny przekaz dźwięku oraz obrazu na odległość przez szybkie i bezpieczne łącza w czasie rzeczywistym²⁷.

Warto również zwrócić uwagę, że nowoczesne technologie, umożliwiające komunikowanie się na odległość, mogą zostać równie skutecznie zastosowane poza budynkiem sądu, co wydaje się szczególnie istotne w przypadku osób, które z uwagi na chorobę, kalectwo bądź inną niedającą się pokonać przeszkodę nie mogą stawić się na wezwanie organu procesowego. Wydaje się bowiem, że obecnie dostępne rozwiązania techniczne pozwalają na dokonanie w czasie rzeczywistym przesłuchania nie tylko w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu sądowym, lecz również w miejscu pobytu osoby przesłuchiwanej (np. dom, szpital, hospicjum)²⁸.

Dokonywana na odległość czynność przesłuchania powinna podlegać obowiązkowemu utrwaleniu, a elektroniczny jej zapis powinien stanowić jej załącznik do protokołu. Czynność przesłuchania powinna podlegać także utrwaleniu w formie przewidzianej dla czynności podejmowanych w formie tradycyjnej, a więc w samym protokole.

Problematyka elektronicznych czynności dowodowych w postępowaniu cywilnym aktualizuje się przede wszystkim w odniesieniu do wskazanych powyżej dowodów: z zeznań świadków, opinii biegłych oraz przesłuchania stron. Rozwiązania techniczne, umożliwiające komunikowanie się na odległość, mogą jednak znaleźć zastosowanie również w przypadku innych czynności dowodowych. Wprowadzona do kodeksu postępowania cywilnego regulacja pozwala bowiem zakładać, że rozwiązaniem możliwym – szczególnie tam, gdzie bezpośrednie przeprowadzenie czynności dowodowej w sposób tradycyjny jest utrudnione – w granicach dostępnych oraz adekwatnych do charakteru czynności dowodowej technologii elektronicznego przesylu danych będzie dokonanie takiej czynności przez sąd orzekający na odległość.

Poza czynnościami przesłuchania wspomniana elektroniczna postać czynności dowodowej może mieć znaczenie także dla czynności oględzin, gdyż odpowiednie rozwiązania techniczne mogą umożliwić sądowi orzekającemu wyczerpanie istoty przywołanej czynności dowodowej bez konieczności korzystania z wyłomu od zasady bezpośredniości. Bezpośredni kontakt sądu z przedmiotem

²⁶ J. Gołaczyński, M. Leśnik, B. Pabin, *op. cit.*, s. 59.

²⁷ G. Kopczyński, *op. cit.*, s. 231.

²⁸ Taka forma przesłuchania na odległość praktykowana jest z powodzeniem w innych krajach. Przykładowo wskazać można Wielką Brytanię, gdzie w 2003 r. sąd dokonał przesłuchania świadka znajdującego się w hotelowym pokoju w Sydney (Australia). Por. Professor Sir Ronald de Witt, *Modernising the courts: Courting the IT Age*, „Law Society Gazette” 2004, nr 11, s. 17.

ogłędzin pozwala na pełną jego ocenę, opartą na współdziale odpowiednich zmysłów, wśród których najważniejsze będą oczywiście wzrok oraz słuch, dlatego też nowoczesna technologia komunikowania się na odległość – pozwalająca na transmisję dźwięku oraz obrazu – może być pomocna. Należy jednak pamiętać, że ukształtowanie opinii odnośnie właściwości przedmiotu ogłędzin może również wymagać udziału innych zmysłów, w szczególności dotyku i ewentualnie węchu²⁹. W powyższym wypadku nowoczesna technologia nie może stanowić substytutu metod tradycyjnych. Konieczność uwzględnienia odczuć innych niż obraz oraz dźwięk w ramach elektronicznej transmisji danych wymagałaby częściowego chociaż odstąpienia od przewidywanej pomocniczej roli sądu wzywonego, który musiałby przejąć obowiązek podjęcia pewnych czynności faktycznych, składających się na czynność dowodową. Konieczność taka wiązałaby się zatem z odstępstwem od zasady bezpośredniości. Istota czynności ogłędzin wskazuje zatem na ograniczoną możliwość wykorzystania rozwiązań technicznych, umożliwiających komunikowanie się na odległość, bez konieczności odwoływania się do wyjątku od zasady bezpośredniości. Powyższy wniosek nie powinien jednak uzasadniać całkowitej rezygnacji z wykorzystania nowoczesnej technologii w ramach tej czynności dowodowej. Wydaje się bowiem, że w każdym wypadku, w którym zmysły wzroku oraz słuchu będą wystarczające dla oceny właściwości przedmiotu ogłędzin, której – ze względu na uzasadnione powody (np. rodzaj przedmiotu, koszty dostarczenia przedmiotu) – nie będzie można dokonać w siedzibie sądu orzekającego, powinna istnieć możliwość dokonania przez sąd orzekający czynności ogłędzin na odległość. Współcześnie dostępne rozwiązania techniczne, umożliwiające komunikowanie się na odległość, nie stoją na przeszkodzie praktycznej realizacji powyższego postulatu, gdyż mogą one zostać równie skutecznie zastosowane zarówno w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu sądowym, jak również w każdym w zasadzie miejscu, w którym znajduje się przedmiot ogłędzin.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując powyższe rozważania, sformułować można tezę głoszącą konieczność modernizacji wymiaru sprawiedliwości. W świetle rozwoju technologicznego nieuniknionym, lecz również korzystnym staje się bowiem wykorzystanie nowoczesnych rozwiązań technicznych w zakresie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Urzeczywistnianie powyższej tendencji uwidaczniać powinno się w wielu sferach działalności sądownictwa, w tym również na etapie podejmowania czynności dowodowych. Wykorzystanie nowoczesnych kanałów dystrybucji danych w związku z czynnościami zmierzającymi do wyjaśnienia wszyst-

²⁹ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego..., s. 798.